

Մի քիչ լետոյ գերեզմանը լցնում են հողով, և սրտի կտորն առած դաղտազողի վերադառնում, բերում սիրտը ձգում ջրի մէջ, խառնում և տալիս հիւանդներին խմելու: Թաքուն-այան, որ ինքը ինձ պատմեց այս՝ հաւատացնում էր, թէ անմիջապէս բոլոր հիւանդներն առողջացան, և աւելացրեց, թէ սրտի այդ կտորը չորացրել պահել են, այժմ երբ վախից հիւանդանում են, մի քիչ փոշիացնում, լցնում են ջրի մէջ, տալիս խմելու, և իբր անմիջապէս լաւանում են:

Մի այսպիսի դէպքի մասին պատմեցին ինձ նաև Փիփ զիւղում, ուր Թաքուն-այանի դերը կատարել էր Տէր Միքայէլը: Միայն սա ամբողջ սիրտը հանել, գերեզմանը ծածկել, վերան կրակ արել, սիրտը, բացի մի փոքրիկ կտորից, վառել և մոխիրը փչել, քամուն էր տուել: Յետոյ սրտից աւելացած մասը թաղել էին օջախի մի անկիւնում, իբր մի նուիրական բան:

Գետաշէնում Նուասարդանց Անայի միակ միամիայ որդին մեռնում է: Մայրը հիւանդանում է և շարունակ կրկնում, թէ երեխան դիշերները գալիս է և ուզում է իրեն տանել: Գնում են բաց անում գերեզմանը, ձղում սիրտը և վառում երեխային: Բայց մայրը դարձեալ չի հանգստանում, և այժմս էլ ասում է թէ մանկան ճկոյթ մատն է իրեն երեւում և ասում. «Եկել եմ քեզ տանեմ»: Կրկին գնում են, բաց անում գերեզմանը, մաղում երեխայի աճիւնը և միջից զտնում ճկոյթը, վառում, և նորից ծածկում: Եւ միայն այժմ մայրը հանգստանում է և լաւանում:

Բանանցեցի Հարիւրամեայ Մուսունց Մնացականը ասում է, թէ մօտ երեսուն տարի առաջ այդպիսի մեռելին հանում էին գերեզմանից, միքանի անգամ հրացան արձակում վերան, քաջ տալիս այս ու այն կողմ և նորից թաղում:

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ր Դ Ե Կ Ա Ն Դ Ե Ղ Ե Ր.

Իլ-եաբասի.— Այս միւսնոյն հիւանդութիւնը պատահում է հալէպում, Բաղդադում, Թէքրանում, Սպահանում և յայտնի է Bouton d'Alep, հալէպ-չոբան, չիլ-չոբան անուններով: Սա վարակիչ չէ, և

միևնույն անձին երկրորդ անգամ չի կարող պատահիլ: Երևում է մեծ մասամբ 2—12 տարեկանների և առաւելապէս իգական սեռի, այն էլ երեսի վրայ և առհասարակ բաց տեղերում ձեռներին, ականջին, ոտներին (գիւղացիները մեծ մասամբ բոբիլ են լինում): Տեղացիները դրան երկու տեսակի են բաժանում՝ էգ և արու: Իզը աւելի արագ է տարածւում և աւելի արիւնոտ է լինում, իսկ արուն՝ աւելի դանդաղ կերպով է տարածւում և պակաս արիւնոտ է: Երկու տեսակն էլ փոքրիկ կարմրախառն կապտադոյն բշտիկներով են սկսւում, հետզհետէ տարածւում, չետոյ մեծ վէրք դառնում և թարախակալում: Մի տարուց չետոյ լուանում է, միայն սպին մնում է անհետ *):

Այս վէրքը տեղական միջոցներով բժշկում են Ենգիբարեան գերդաստանը երեք-չորս սերնդից ի վեր: Ինձ շատ դժուարութեամբ յաջողուեց ճշտութեամբ իմանալ այս միջոցը, որ այդ գերդաստանը մի դարից աւելի իբր դադոնիք պահում է և միայն ինքը գործադրում: Այս միջոցը հետեւեալն է.

Մի մսխալ սպիտակ և դեղին, մանրացրած մկնդեղ (Arsenic), 15 մսխալ ձէթ, 10 մսխալ այծի ճրագու և 5 մսխալ մեղրամոմ միասին խառնում են և եփում: Յետոյ հովացնում, քսում կտաւի վրայ և դնում վէրքին՝ նախապէս սապոնի քարաջրի **) մէջ թաթախած բամբակը կէս ժամ վէրքի վրայ պահելուց չետոյ:

Օրը մի անգամ այս դեղը փոխելով շարունակում են երեք կամ չորս օր, երբ վէրքը ուռչում է և շուրջը սպիտակում: Այս ժամանակ տխտիկու խոտը սանդի մէջ ձեծում են, հիւթը քամում, մի քիչ ալիւր աւելացնելով շաղւում և ապա այս խմորը օրեկան երեք անգամ դնում վէրքի վրայ, իւրաքանչիւր անգամին նախապէս բարեխառն ջրով լուանալուց չետոյ: Իսկ եթէ տխտիկու խոտը չեն կարողանում դանել, մածնով լուանում են:

Ջերմ.—Սառը աղբիւրներում լողանում են: Լողանալիս յանկարծ սառն ջուր են ածում վերաները:

Ախորժակը բանալու համար չորացրած հունը բրնձով շորուայ են անում և ուտեցնում:

Ականջացաւ. Մի եփու կաթ օդի են կաթեցնում ականջի մէջ

*) Годовикъ или перенедская болѣзнь въ Елисаветополѣ. Скорова. Въ Сбор. Кавк. Мед. Общ. 1868 г. № 14. Прот. Кав. Мед. Об. V. стр. 360. IV. стр. 198.

**) Սապոնի քարաջուրը, որ գործ են ածում սապոն եփելիս, պատրաստում են այսպէս: մանրացնում են սապոնաքարը և խառնում կէս ֆունտ կրի հետ, լցնում քամիլի մէջ և ջուր ածում վերան: Քամիլից հոսած ջուրը կազմում է սապոնի քարաջուրը:

և խորոված սոխի միջուկը դնում ականջափողի մէջ, բամբակով ծածկում ականջը և մի քանի րոպէ ալսպէս պահում:

Այրուելուց չառաջացած վէրքը բուժելու համար ձեծած հում կարտոֆիլ են դնում վերան. ապա բրինձը աղում են, բովրում և ձէթի մէջ թաթախուած շորի վերայ ցանելով դնում վէրքի վրայ:

Մեղրամոմը ձէթով եփում և դնում են վէրքի վրայ:

Աչքացաւ. կնոջ կաթը բամբակի վերայ կաթեցնելով դնում են աչքերին, Զգուշանում են թթուեղէններից:

Օղիով լուանում են աչքերը, ցուրտ ջուր են սրսկում: Արևն են առնում ցաւող աչքի ներքևի կողմից կամ ծոծրակից:

Առամնացաւ. կինամոն, մխակ, պղպեղ միասին խառնում, ձեծում, քացախոտ բամբակի վրայ ցանում և դնում ցաւող ատամին:

Մի քիչ մխակ եփում են և ջրով բերանը ողողում:

Ծխում են և ծուխը բերանում պահում:

Արբեցողութիւն. Յետ կացուցանելու համար հարբած միջոցին նրա մէջը խառնում են գինու հետ և խմացնում, որից զգուելով դադարում են խմելուց:

Բորոտութիւնը. բուժելու համար փոքրտանի կանանչի արմատները թակում, եփում և այս ջրով լողացնում են հիւանդին:

Պլխացաւ. Տաք ջրով լուանում են գլուխը և փաթաթելով աշխատում քրտնցնել:

Պլխի ոջիլը կտրելու համար ձիթապտղի իւղ են քսում գլխին և մի օրից լուանում:

Պլխի պատառուածքը բուժելու համար նախ լուանում են և վերան մեղր դնում. ապա կաթով եփում են սապոնը և մի շորի վրայ քաշած դնում պատառուածի վրայ:

Գորտնուկ. Լուսնի նորին (նոր լուսնին) ձեռքը թաց են անում, գորտնուկի վրայ աղ ցանում, պարզում դէպի լուսինն ասելով.

Լուսինը նոր,

Գորտնուկը չոր:

Եւ ապա սև էշի լիզել տալիս գորտնուկի վրայի աղը, թոյնի դիմ. Թան և մածուն են ուտում:

Լուծելու դիմ. Վառեկի մսով շորուկայ են ուտում:

Մուգ թէչ խմում: Թթու շորուկայ ուտում:

Ծծի ուռուցք. Կուլի կաթի մէջ եփում են ձեծած կթաւատ կամ գարու ալիւր և շորի վրայ քաշելով դնում ծծին. երբ ուռուցքը մի տեղ է հաւաքւում, բաքմաղով մի քիչ ալիւր են շաղախում, մի քիչ էլ մոխիր ցանում և շորի վրայ քաշած դնում ուռած տեղը, որպէսզի ծակի և շարաւը հոսէ:

Թաթմորի վրայ մի քիչ քաջախ են ածում և դնում ուռուցքի վրայ:

Կողգացաւ բուժելու համար տաքացրած աղիւս են դնում կողքին: Կորեկ են բովրում, լցնում մի պարկի մէջ և դնում կողքին:

Կտուած տեղի արիւննոսութիւնը դադարեցնելու համար մեղր են դնում վերան:

Հազ. Խնձորի մէջ մի քիչ խունդ են դնում, խորովում, ուտում: Թուղը կաթով եփում և ուտում են:

Ոսպով շորուայ, փիփերտ, ալիւրից պատրաստած կերակուր են ուտեցնում:

Աւելուկի սերմից պատրաստած թէյ են խմացնում:

Հարբուխ. Խնչում են մի շորի մէջ, փաթաթում և ձգում փողոց, ով վերցնի՝ նրան կանցնի հարբուխը:

Ձեռքի ճաքնոց. Մեղրամոմ, ձէթ և մի քիչ ալճի ճարպ միասին եփում են և քսում ձեռներին:

Մազերը երկարացնելու համար. Նաւշան աւելը եփում, ալդ ջրով լուանում են գլխները. Մսի ճիւլ են ուտում: Համբարձմանը ցօղ են հաւաքում և դրանով լուանում գլուխները:

Մազերը քալիւելու դեմ. Կանաչք ուրիշ դիւղ գնալիս, իրենց գետից մի քար են տանում իրենց հետ և առաջին անգամ լողանալիս ալդ քարը ձգում ջրի մէջ, որաժէս զի մազերը չթափուին:

Մաքնաւունջ. Մաճնի մէջ մի քիչ ալիւր են ածում, տաքացնում, դնում մատնշունջի վրայ:

Մեզը կապուելիս. Բուրդը տաք ջրում թռչում դնում են փորին, խակ սեռական անդամը՝ գոլ կաթի մէջ:

Մեղուի խայրածի վրայ մաճուն են քսում, որ լաւանայ:

Մկնատամ. Մի թէյի գդալ փոշիացած ծծումը կերակրի մէջ խառնելով ուտում են երեք շաբաթ շարունակ:

Մոլոֆոր — (мелотка). Սառը ջրով լողացնում են:

Մրսելուց. Առողջանալու համար ոտները տաք ջուրն են դնում, որ քրտնին:

Վերմալի տակ մի ամանով սառն ջուր են դնում և կիպացրած բարերը մէջը ձգում. բարձրացած գոլորշիները քրտնեցնում են հիւանդին:

Սառուց են ուտեցնում:

Ջան կծածը բուժելու համար. նախ կծող շան մազն են դնում վէրքի վերայ, ապա ծեծած լոբին իւղով եփում են և շորի վերայ քաշելով դնում վէրքին: Յաճախ լուանում են:

Տղամայր կնոջ կաթն աւելացնելու համար կարմրախաչտ ձուկն անլի եփում են և օռւրը խմացնում կնոջը:

Օշօշ ճաղիկը եփում են և ջուրը խմացնում տղամօրր:
Յրթի տաքած. Տաքացրած աղ են կապում ոտներին և շաղախած
հինաչ զնում:

Փսխելու դեմ, Թթու դրուած տանձ և խնձոր են ուտում:
Փոքացաւ. Գինին տաքացնում են և մի քիչ պղպեղ ածում մէջը
ու խմում:

Պորտը «քաշում» են — մասսաժ են անում:
Այրի թեփը և կորեկը բովում են և պարկի մէջ ածած զնում
փորին:

Կինամոնով և Խեւ անուանուած բոցսով թէյ են պատրաստում
և խմացնում

Սառ ջուր են ածում մէջքին:

Քաչալ. Նախ մազերը ածելում են. սև ձիւթը հալում են, քաշում կտաւի կտորի վրայ, մի քիչ (2 մսխալ) սուլէյմանի (сүлэмә) փոշիացնելով ածում վերան և տաք տաք կապում գլխին: Երկու օրից յետոյ այս եախուն վերցնում են, և նոր դուրս եկած մազերը մատներով մէկ մէկ քաշում հանում են, յետոյ կրկին նոյն կերպ պատրաստուած եախուն ձգում, երկու օրից կրկին դուրս եկած մազերը պոկում, երրորդ անգամ նոյնպիսի եախու ձգում և երբ նկատում են, որ ամբողջ գլուխը կակուղ և խիտ մազերով ծածկւում է, սկսում են կարագ իւղով կամ ձուի դեղնուցով օրը մի անգամ երեք օր շարունակ լուանալ:

Քրից աբիւն գալիս. Զարմալի սանրից քերում են և քացախի հետ խառնելով քաշում քիթը:

Եթէ կնոջ քթից է արիւն գալիս, հաստ թելով կապում են ձախ ծիծը, իսկ եթէ տղամարդ՝ ամորձիքը:

